คติด้านความกตัญญู (孝) ในวัฒนธรรมจีน: ภาพสะท้อนจริยศาสตร์ครอบครัวจีนผ่านสำนวน

อติชาติ คำพวง[1]

(**Received:** *July 18, 2019;* **Revised:** *November 14, 2019;* **Accepted:** *March 11, 2020*)

บทคัดย่อ

สำนวนเป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่พบได้ในทุกภาษาและเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดหรือทัศนคติบางประการต่อโลกของชนชาติใดชนชาติหนึ่ง อีกทั้งยังฉายภาพให้เห็นถึงวัฒนธรรมผ่านภาษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสำนวนปรากฏขึ้นมาได้โดยผ่านการกลั่นกรองจากวิถีชีวิต ประสบการณ์และการมองโลกในช่วงระยะเวลาหนึ่งจนเกิดเป็นชุดคำศัพท์ขึ้นมาใช้ในภาษาหนึ่งๆ อย่างยาวนาน บทความนี้มุ่งอภิปรายหลักความกตัญญู (孝—Filial Piety) อันเป็นหลักจริยศาสตร์ครอบครัวที่กำหนดคุณค่า การจัดระเบียบทางสังคมและพฤติกรรมที่กำหนดความมีคุณธรรมประการหนึ่งตามคติของชาวจีนที่สะท้อนผ่านสำนวนจีน จากการศึกษาพบว่า ความกตัญญูเป็นหลักคุณธรรมประการหนึ่งที่ขงจื่อให้ความสำคัญ เพราะเป็นหลักที่ขงจื่อเห็นว่าเป็นต้นกำเนิดความมีคุณธรรมของมนุษย์ อีกทั้งยังช่วยสร้างความเป็นชุมชนมีมนุษยธรรมจากหน่วยย่อยของสังคม นับตั้งแต่มีการยกย่องให้ปรัชญาสำนักขงจื่อเป็นแนวคิดหลัก ในการดำเนินการปกครองตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น แนวคิดเรื่องความกตัญญูของขงจื่อได้เข้ามามีบทบาทกำกับการจัดระเบียบทางสังคมในระดับครอบครัว เพื่อผลลัพธ์ในการสร้างเสถียรภาพให้แก่รัฐ จึงทำให้คุณธรรมอันเป็นเพียงหลักปฏิบัติของบุตรต่อบิดามารดา กลายมาเป็นคุณธรรมหลักที่สังคมยึดถือเป็นบรรทัดฐานอันเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดอัตลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรมจีนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ความกตัญญู วัฒนธรรมจีน จริยศาสตร์ครอบครัว ปรัชญาขงจื่อ

[1] อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น E-mail: atickh@kku.ac.th

Filial Piety in Chinese Culture: The Reflection of Family Ethics in Chinese Proverbs

Atichat Khamphuang[2]

Abstract

Proverb, one of the phenomena found in every language, reflects people's worldviews and cultural values in a specific society. The emergence of proverbs undergoes the distillation from people's ways of life, experiences, and worldviews of a specific time period to produce a set of lexicons used in language. This article aims to discuss a concept of filial piety reflecting in Chinese proverbs in terms of an ethical principle that determine value, social organization, as well as moral behavior in Chinese notion. The investigation has exhibited that the filial piety is an ethical concept emphasized by Confucius as a moral source of humans, as well as an assisting factor to establish benevolent community from family sector, which is the smallest unit in society. Since the institutionalization of Confucianism in Han Dynasty, the filial piety has taken a major role in social organization from family level in order to stabilize the state. Thus, the filial piety has expanded its role from only an ethics on how individual behave as a child to a social norm that determine Chinese sociocultural identity.

Keywords: Filial Piety, Chinese culture, Family ethics, Confucianism

[2] Lecturer, Oriental Languages Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.
E-mail: atickh@kku.ac.th

บทนำ

1. ความกตัญญูตามหลักคิดขงจื่อ: จากจริยศาสตร์ครอบครัวสู่หลักทางการปกครอง

การดูแลและเคารพต่อผู้อาวุโสเป็นลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมสังคมจีนที่เห็นได้อย่างเด่นชัดประการหนึ่งตามวิถีชาวตะวันออก ชาวจีนมีหลักการจัดระเบียบทางสังคมให้คนต่างช่วงวัยมีพฤติกรรม คุณธรรมและข้อควรปฏิบัติแตกต่างกันไปตามสถานะและบทบาททางสังคมของแต่ละบุคคล โดยเมื่อต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างช่วงวัยแล้ว ทั้งสองฝ่ายต่างต้องแบ่งบทบาทให้ผู้มีอาวุโสน้อยกว่าเป็น “ผู้เคารพ”และให้ผู้มีอาวุโสมากกว่าเป็น “ผู้ได้รับความเคารพ”อย่างชัดเจนในทุกสถานการณ์ทางสังคม และเมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว บิดามารดากับบุตรเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กันก็ย่อมมีการแบ่งบทบาทในรูปแบบข้างต้นเช่นเดียวกัน โดยมีหลักคุณธรรมที่เรียกว่า “孝”(xiào/เสี้ยว) เป็นตัวควบคุมทางสังคม

วัฒนธรรมเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของจีนนั้นได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดปรัชญาสำนักขงจื่อ โดยขงจื่อมองว่าปัจเจกบุคคลนั้นมีความหมายในฐานะเป็นส่วนหนึ่งหรือส่วนร่วมของสังคมที่ไม่ควรปลีกตัวหรือหลีกลี้ไปจากกัน (Kabinsing, 1989, p. 5) และในกระบวนการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นมีขนบจารีต (礼 lǐ/หลี่) ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดให้ปัจเจกบุคคลในสังคมต้องมีสถานภาพและหลักปฏิบัติตนที่มีความแตกต่างกัน ขงจื่อยังเชื่อว่าหากปัจเจกบุคคลอยู่ในจารีตด้วยความตระหนักรู้และปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมตามสถานภาพของสังคมของตนที่ถูกกำหนดไว้แล้วตั้งแต่ต้น จะทำให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อยและปราศจากความขัดแย้ง (Jin, 2005, p. 177) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปัจเจกชนในแต่ละสถานภาพและบทบาททางสังคมไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ขุนนาง บิดามารดาและบุตรมีสถานะที่แตกต่างกัน อีกทั้งแต่ละสถานภาพก็ล้วนมีบุคลิกภาพอันสมควรแก่สถานภาพที่ทุกคนจะต้องยึดถือกันด้วยจิตสำนึกผิดชอบและปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นไปตามหลัก “การปกครองตามขนบจารีต” (礼治 lǐzhì /หลี่จื้อ) อันถือว่าเป็นการปกครองที่ชอบธรรมในคติปรัชญาขงจื่อและจะนำมาซึ่งความสงบกลมกลืน (和谐 héxié/เหอเสีย) และเมื่อปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้ครบถ้วนแล้วก็จะเป็นหนทางนำไปสู่อุดมคติสูงสุดของสำนักปรัชญาขงจื่อ คือ “เหริน” (仁 rén) หรือ “มนุษยธรรม” อย่างไรก็ตาม ขงจื่อเองก็ยอมรับว่าการที่จะทำให้สังคมเข้าสู่ภาวะของความเป็น “ชุมชนมีมนุษยธรรม” โดยเฉพาะสังคมจีนอันระส่ำระสายในช่วงที่ขงจื่อมีชีวิตอยู่นั้นเป็นไปได้ยาก จึงจำเป็นจะต้องอาศัยหลักคุณธรรมที่ใช้ปฏิบัติเป็นเบื้องต้นเพื่อเป็นกรอบและแนวทางขับเคลื่อนสังคมเข้าไปสู่สภาวะดังกล่าว ด้วยการสร้างบรรทัดฐานให้ปัจเจกบุคคล รู้จักบทบาทหน้าที่ภายในครอบครัวของตนก่อน ซึ่งก็คือการรู้จักเคารพรักหรือกตัญญูต่อบิดามารดาหรือการมี “เสี้ยว”ดังกล่าว (Xie, 2011, pp. 147-148) กล่าวคือ การรู้จักปฏิบัติต่อบิดามารดาและผู้อาวุโสกว่าด้วยความเคารพนอบน้อมนั้นจะเป็นพื้นฐานของปัจเจกบุคคลในการขัดเกลาจนรู้จักการแสดงบทบาทหน้าที่เมื่ออยู่ในสถานภาพทางสังคมแบบอื่น ดังที่ขงจื่อเคยกล่าวไว้ในคัมภีร์หลุนอี่ว์ว่า

子曰：“弟子，入则孝，出则弟，谨而信，泛爱众，而亲仁，行有余力，则以学文。”《论语 • 学而》 (Yang, 2007, p. 5)

ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า: “ผู้เยาว์เมื่ออยู่บ้านพึงกตัญญูต่อบิดามารดา ออกนอกบ้านเคารพครูอาจารย์และผู้อาวุโส พูดน้อย ระวังวาจาและพูดแต่สิ่งที่น่าเชื่อถือ รักมวลชน ใกล้ชิดผู้มีมนุษยธรรม กำลังที่ยังเหลืออยู่จงหมั่นศึกษาหาความรู้”

คุณธรรมด้านความกตัญญูตามแบบขงจื่อดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลต่อสังคมจีนอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานกว่าสองพันปี จนกลายเป็นวัฒนธรรมจีนที่สำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะหลังจากการล่มสลายของราชวงศ์ฉิน พระเจ้าฮั่นอู่ตี้ (141-87 BC) จักรพรรดิองค์ที่สองแห่งราชวงศ์ฮั่นถือเป็นจักรพรรดิจีนองค์แรกที่ริเริ่มนำหลักคิดของขงจื่อมาใช้เป็นปรัชญาทางการเมืองการปกครอง ด้วยเหตุนี้ หลักความกตัญญูจึงได้รับการส่งเสริมโดยรัฐและได้รับการยกย่องให้กลายเป็นสถาบันด้วยการเชิดชูผู้ปฏิบัติดีต่อบิดามารดา รวมทั้งการยกให้ความกตัญญูเป็นคุณสมบัติที่สำคัญต่อการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ (Liu, 2003, pp. 1-4; Nichols, 2013, p. 203) เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการนำแนวคิดปรัชญาของขงจื่อเข้าสู่กลไกรัฐครั้งแรกในประวัติศาสตร์จีน การสถาปนาหลักความกตัญญูให้เป็นหลักการในการปกครองบ้านเมืองนั้นเป็นกระบวนการตามแนวคิดที่เรียกว่า “ใช้ความกตัญญูปกครองใต้หล้า” (以孝治天下 yǐ xiào zhì tiānxià/อี่เสี้ยวจื้อเที่ยนเซี่ย) โดยเชื่อว่าหากผู้เป็นบุตรรู้จักเคารพเชื่อฟังบิดามารดาจะถือว่าเป็นการทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในครอบครัว (齐家 qíjiā ฉีเจีย) อันจะนำไปสู่การรู้จักหน้าที่ในการอยู่ภายใต้ขนบจารีตในฐานะของไพร่ฟ้า อันจะนำไปสู่การปกครองบ้านเมืองที่ดี (治国 zhìguó/จื้อก๋ว) กระทั่งเกิดความสงบสุขทั่วทั้งแผ่นดิน (平天下 píngtiānxià/ผิงเทียนเซี่ย) ตามลำดับ จึงอาจกล่าวได้ว่า รัฐฮั่นได้ทำให้หลักความกตัญญูของขงจื่อเปลี่ยนจากจริยธรรมที่ใช้จำกัดวงเฉพาะบริบทครอบครัวมาเป็นหลักการของคุณธรรมทางสังคม (Sun, 1988, pp. 93-100) และเป็นต้นแบบให้กับราชวงศ์ต่างๆของจีนเรื่อยมา รวมทั้งเป็นการทำให้ปรัชญาขงจื่อหยั่งรากลึกในสังคมจีนมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีความกตัญญูต่อบิดามารดาเป็นบรรทัดฐานทางคุณค่าที่สำคัญ

2. สำนวนกับภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม

ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม โดยวัฒนธรรมนั้นเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะ พฤติกรรม คุณค่า รวมไปถึงการยอมรับและการไม่ยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของคนในกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่งๆ ส่วนภาษานั้นเป็นภาพแสดงทางด้านรูปแบบและโครงสร้างของวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เช่น วิธีคิด มารยาท การมองโลก เป็นต้น ฉะนั้น สำนวนในฐานะปรากฏการณ์ทางภาษาอย่างหนึ่งซึ่งมีในทุกภาษาจึงเป็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ สำนวน ปรากฏขึ้นมาได้โดยผ่านการกลั่นกรองจากวิถีชีวิต เรื่องราวและการมองโลกของคนในช่วงระยะเวลาหนึ่งจนเกิดเป็นชุดคำศัพท์ขึ้นและใช้ในภาษานั้นมาอย่างยาวนาน จึงทำให้สำนวนของภาษาหนึ่งสะท้อนลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มนั้นๆ (Yeghiazaryan, 2011, pp. 58-65)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะอภิปรายในประเด็นเกี่ยวกับหลักความกตัญญูในวัฒนธรรมจีนในฐานะความเป็นหลักจริยศาสตร์และคุณธรรมของการปฏิบัติตนในฐานะบุตรต่อบิดามารดาที่สะท้อนผ่านสำนวนจีน โดยสำนวนจีนที่เลือกมาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่ พจนานุกรมสำนวนจีนฉบับซินหัว (新华成语大辞典) ฉบับของสำนักพิมพ์ 商务印书馆 (Shangwu Yinshuguan, 2013) พจนานุกรมสุภาษิตจีน (汉语俗语词典) ฉบับของ 温端政 (Wen Duanzheng, 2015) พจนานุกรมนุกรมสำนวน (汉语惯用语词典) ฉบับของ 黄斌宏(Huang Binhong, 2009) รวมไปถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น โดยได้ทำการเลือกภายใต้คำนิยามของนักวิชาการจีน คือ คำว่า “熟语”(shúyǔ/สูอี่ว์) ซึ่งเป็นศัพท์ทางวิชาการที่วงการภาษาศาสตร์จีนใช้เรียกและจัดกลุ่มสำนวน สุภาษิต คำพังเพยในภาษาจีนให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันเพื่อความสะดวกในการศึกษาวิจัย โดย 熟语 ดังกล่าวครอบคลุมถึงชุดคำศัพท์พิเศษในภาษาจีนที่มีลักษณะเป็นชุดของวลีสำเร็จรูป ได้แก่ 成语, 俗语, 惯用语, 格言, 谚语, 歇后语 เป็นต้น (Sun, 1989, p. 150; Wu, 2000, p. 25; Liu, 2013, p. 129) กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สำนวน สุภาษิต คำพังเพยทุกประเภทในภาษาจีนนั้นจัดเป็น 熟语 ทั้งสิ้น

ความกตัญญูกับนัยสำคัญทางวัฒนธรรมจีน

1. ความกตัญญูต่อบิดามารดาเป็นต้นกำเนิดของความดี

จากที่กล่าวไปข้างต้น ขงจื่อเห็นว่าการที่สร้างความเป็นชุมชนมีมนุษยธรรมนั้นต้องเริ่มจากการที่ปัจเจกบุคคลรู้จักเคารพรักบิดามารดา ดังที่ขงจื่อเคยกล่าวไว้ว่า *“夫孝，德之本也，教之由生也” (ความกตัญญูเป็นรากเหง้าแห่งคุณธรรม และเป็นบ่อเกิดแห่งการอบรมคุณธรรมทั้งปวง)* อันมีสาระสำคัญคือการที่มนุษย์จะเป็นผู้มีคุณธรรมและการขัดเกลาทางสังคมที่ดีได้นั้นต้องรู้จักกตัญญูต่อบิดามารดาเสียก่อน ดังสำนวนจีนที่ว่า

百善孝为先，万恶淫为首 ร้อยความดีกตัญญูเป็นเอก หมื่นความชั่วโลกีย์เป็นหนึ่ง
士有白行，孝敬为先 ในบรรดาความประพฤติทั้งหลายของปัญญาชน ความกตัญญูเป็นเอก

ความกตัญญูในทางวัฒนธรรมจีนนั้น เมื่อพิจารณาตามความหมายตัวอักษรจีน คือ“孝” (xiào) อักษรโบราณ“ ” จากปทานุกรมอรรถาธิบายอักษรจีน (说文解字) (Shuowen Jiezi, n.d.) อธิบายไว้ว่า *“善事父母者。从老省，从子。子承老也” (กระทำดีต่อบิดามารดา มาจากอักษร 老 “คนชรา”ลดรูปและอักษร 子 “เด็ก”เด็กแบกคนชรานั่นเอง)* กล่าวโดยสรุป คือ ด้านบนของอักษรสื่อความหมายถึง “คนชรา”(老 lǎo/เหล่า) ด้านล่างสื่อความหมายถึง “เด็ก”(子 zǐ/ จื่อ) จึงมีความหมายโดยรวมตามตัวว่าเด็กแบกคนชรา ซึ่งความหมายเชิงลึกกินความถึงการเลี้ยงดูและการปฏิบัติดีต่อบิดามารดาตามที่ปทานุกรมได้กล่าวไว้

ส่วนพจนานุกรมภาษาจีนโบราณ (古代汉语词典) ฉบับสำนักพิมพ์ 商务印书馆 (2008, p. 1726) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “孝” ไว้ว่า 1) การกตัญญู ปฏิบัติดีต่อพ่อแม่ (孝顺善事父母) 2) การบำรุงเลี้ยงดู (保育) 3) การไว้ทุกข์ (居丧)

นอกจากความหมายที่ตีความจากอักษรจีนแล้ว Yang (1997 อ้างถึงใน Kwan, 2000, pp. 24-25) ได้สรุปนัยของความกตัญญูในวัฒนธรรมจีน ซึ่งมีความหมายครอบคลุมทั้งหมด 15 นัย ได้แก่ 1) การมีความรักให้แก่บิดามารดา 2) การเคารพบิดามารดา 3) การแนะนำตักเตือนบิดามารดาเมื่อทำผิดอย่างสุภาพ 4) การอยู่ใกล้ชิดและพร้อมรับใช้บิดามารดาเสมอ 5) การปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างสุภาพและมีมารยาท 6) การเติมเต็มและสานต่อความมุ่งหวังของบิดามารดาด้วยการประกอบสัมมาอาชีพเดียวกันกับบิดามารดา 7) การยกย่องและเชิดชูเกียรติภูมิของบิดามารดาและวงศ์ตระกูล 8) การใส่ใจและระลึกถึงความรักของบิดามารดา 9) การให้ความบันเทิงแก่บิดามารดาอย่างเหมาะสม 10) การไม่นำความทุกข์และกังวลใจมาสู่บิดามารดา 11) การดูแลเอาใจใส่บิดามารดาด้วยใจ 12) การรักษาตนให้ปราศจากการบาดเจ็บ 13) การมีบุตรไว้สืบสกุล 14) การจัดพิธีศพแก่บิดามารดา 15) การบูชาเซ่นไหว้ตามขนบประเพณี

จะเห็นว่า นัยสำคัญของหลักความกตัญญูนั้นเน้นไปที่บทบาทของบุตรที่พึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ครอบครัวและวงศ์ตระกูล โดยเฉพาะการกระทำใดๆที่เป็นไปเพื่อความสุขของบิดามารดาถือเป็นหัวใจหลักของความกตัญญูตามหลักคิดขงจื่อ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดคุณค่าบางประการแก่สังคมจีน กล่าวคือ สำหรับชาวจีนแล้วครอบครัวคือ “รากเหง้า” แห่งความเป็นมนุษย์ (人之本在家 rén zhī běn zài jiā เหรินจือเปิ่นไจ้เจีย) (Zhang, 1993, p. 56) ดังนั้น การกระทำเพื่อความสุขของคนในครอบครัวโดยเฉพาะบิดามารดานั้นถือเป็นสิ่งดีงามประการต้นๆที่มนุษย์ผู้หนึ่งพึงกระทำ และเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณแห่งการดูแลเอาใจใส่และเลี้ยงดู ปัจเจกบุคคลจึงควรเห็นประโยชน์ของครอบครัวและวงศ์ตระกูลมาเป็นที่ตั้งเสมอ

ความกตัญญูหรือเสี้ยวดังกล่าวแท้จริงแล้วเป็นหลักการทางคุณธรรมและจริยธรรมที่ขงจื่อพัฒนาขึ้นมาบนพื้นฐานความรักระหว่างบิดามารดากับบุตรซึ่งเป็นความรู้สึกและสามัญสำนึกตามธรรมชาติของมนุษย์ แล้วจึงส่งเสริมให้เป็นคุณธรรมหลักที่มนุษย์ควรยึดถือ โดยเชื่อว่าเมื่อความรักตามสามัญสำนึกประกอบเข้ากับการรู้หน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันย่อมนำไปสู่การเป็นชุมชนมีมนุษยธรรมได้ (Wang, 2001, p. 24) อย่างไรก็ตาม แม้เป้าหมายของความกตัญญูตามหลักการของนักคิดสำนักขงจื่อคือการให้มนุษย์เรียนการรู้จักรักผู้อื่นเมื่อมีปฏิสัมพันธ์อยู่นอกบริบทของครอบครัวตามแนวคิด “มนุษยธรรมคือการรักมนุษย์” (仁者爱人) แต่ความรักนั้นไม่สามารถที่จะมอบให้ทุกคนได้อย่างเท่าเทียมกัน เพราะความรักที่ดีตามนิยามของนักปรัชญาสำนักขงจื่อนั้นคือ “รักที่มีลำดับชั้น” (爱有差等) กล่าวคือ จะต้องมีความรักแก่บิดามารดา พี่น้องและวงศาคณาญาติมาเป็นอันดับแรก แล้วจึงจะมีความรักให้แก่มวลชนและสรรพสิ่งเป็นส่วนขยายขึ้นมาตามลำดับ คือ “รักพ่อแม่เมตตาต่อมวลชน รักสรรพสิ่ง” (亲亲，仁民，爱物) (Shen, 1992, pp.23-24) กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงการตีความคำว่า “仁” (เหริน) แล้วจะเห็นว่า ในบรรดาการนิยามต่างๆนั้นมีนิยามหนึ่งซึ่งมุ่งเน้นความรักที่มีลำดับชั้นอันมุ่งเน้นความรักแก่บิดามารดาเป็นที่ตั้ง เช่น เมิ่งจื่อกล่าวว่า “亲亲，仁也” (รักบิดามารดาคือมนุษยธรรม) หรือในคัมภีร์ทางสายกลางหรือ “中庸”(zhōngyōng/จงยง) ก็กล่าวว่า “仁者，人也，亲亲为大” (มนุษยธรรมคือความเป็นมนุษย์ มีความรักแก่บิดามารดาเป็นใหญ่) (Wang, 2001, p.24) เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า แม้ปรัชญาขงจื่อจะส่งเสริมความรักต่อมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึง

การเห็นประโยชน์ของคนในสายเลือดเดียวกันเป็นที่ตั้ง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดคุณค่าเรื่องครอบครัวเป็นรากเหง้าดังที่กล่าวไปข้างต้น ซึ่ง Ross (2016, p.9) ก็มองว่าการที่ชาวจีนมีสำนึกการทำประโยชน์เพื่อครอบครัวนั้น แม้จะเป็นคุณค่าที่ดีงามในแง่ของการดูแลบุพการี แต่ก็ส่งผลให้ชาวจีนขาดจิตสำนึกในเรื่องความเป็นส่วนรวมภายในชุมชน นอกจากนั้น นักวิชาการตะวันตกจำนวนหนึ่งก็มีทัศนะในเชิงลบต่อหลักความกตัญญูของชาวจีนในลักษณะต่างๆ เช่น ความกตัญญูในวัฒนธรรมจีนนั้นมุ่งเน้นไปที่การให้บุตรเป็นผู้อำนวยประโยชน์แก่บิดามารดาเป็นหลัก (Nichols, 2013, p. 201) หรือเป็นการสร้างความรักความผูกพันที่พิเศษระหว่างบิดามารดาให้กลายเป็น “การอุทิศตนอย่างสุดโต่ง” (Holzman, 1998 อ้างถึงใน Li, 2012, p. 139) ซึ่งในทางกลับกันก็ถือเป็นการเอารัดเอาเปรียบผู้เป็นบุตร เช่นเดียวกับนักวิชาการชาวไต้หวันอย่าง Hwang (1999) ก็มองว่าหลักความกตัญญูของขงจื่อได้จัดวางให้บุตรอยู่ในฐานะผู้จัดสรรทรัพยากร (resource allocator) แก่บิดามารดาไปพร้อมกับการมีสามัญสำนึกเห็นประโยชน์ของบิดามารดาและครอบครัวเป็นที่ตั้ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวจีนจะยึดถือความกตัญญูเป็นคุณธรรมอันดีมาอย่างยาวนาน แต่เมื่อต้องเผชิญหน้ากับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกอันเป็นสิ่งใหม่ที่ถาโถมเข้าท้าทายวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเชี่ยวกราก ได้ส่งผลให้ค่านิยมการกตัญญูตามแบบขงจื่อถูกต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากบรรดาปัญญาชนหัวก้าวหน้าในยุคของขบวนการวัฒนธรรมใหม่ (新文化运动) (1915-1923) ว่าเป็นหลักคุณธรรมที่เลวร้ายที่สร้างระบบการกดขี่ทางสังคม (Yu, 2015, p. 33) เช่น การโจมตีการกดทับทางสังคมที่ฝังรากลึกในสังคมจีนผ่านวรรณกรรมเรื่อง “บันทึกของคนบ้า” (狂人日记 kuángrén rìjì/ขวางเหรินรื่อจี้) ของหลู่ซวิ่น (鲁迅 Lǔ Xùn) ในวารสาร “เยาวชนใหม่” (新青年 xīnqīngnián/ซินชิงเหนียน) (La Jeunesse) ปี 1918 ได้โจมตีว่าระบบสังคมที่มาจากคุณค่าของขงจื่อนั้น คือ ระบบที่“กินคน” อันเป็นการอุปมาว่าผู้ที่สังคมกำหนดให้มีสถานภาพสูงกว่าสามารถกดทับผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่าได้ รวมไปถึงบิดามารดาที่สามารถกดขี่ผู้เป็นบุตรได้ตามอำเภอใจ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายนปี ค.ศ. 1919 กระแสแนวคิดโจมตีหลักความกตัญญูของขงจื่อได้คุกรุ่นขึ้นโดยการตีพิมพ์บทความหัวข้อ “ไม่กตัญญู” (非孝 fēixiào/เฟยเสี้ยว) ของนักศึกษาคนหนึ่งลงในวารสาร “เจ้อเจียงกระแสใหม่” (浙江新潮 Zhèjiāng xīncháo/เจ้อเจียงซินเฉา) โดยมีเนื้อหาสำคัญคือการต่อต้านระบบการกดทับทางสังคมตามลำดับสถานภาพและอาวุโสของหลักความกตัญญู อันเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักความเท่าเทียมตามวิถีตะวันตก พร้อมทั้งพยายามโจมตีว่าแท้จริงแล้วความเคารพรักต่อบิดามารดานั้นเป็นสิ่งดีงาม แต่นักคิดสำนักขงจื่อกลับสร้างบรรทัดฐานความกตัญญูให้ผู้มีสถานภาพสูงกว่ามีความชอบธรรมในการกดขี่ ข่มเหงผู้ที่อยู่ในสถานะต่ำกว่าได้อย่างชอบธรรม กระทั่งทำให้ผู้ด้อยกว่าขาดอิสรภาพในชีวิต เช่นการที่บุตรไม่มีสิทธิ์ในการตัดสินใจเลือกคู่ครองของตนได้อย่างอิสระ เป็นต้น (Zhang, 2009, pp. 93-96)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลักความกตัญญูของขงจื่อจะได้รับการโจมตีจากทั้งนักวิชาการชาวตะวันตกและปัญญาชนชาวจีนในสมัยหนึ่ง แต่คุณค่าของหลักความกตัญญูที่ขงจื่อวางรากฐานไว้นั้นก็ใช่ว่าจะเป็นผลร้ายแก่สังคมจีนไปเสียอย่างเดียว หากแต่ได้สร้างวัฒนธรรมที่สำคัญทางสังคมไว้ให้แก่จีนและภูมิภาคเอเชียตะวันออก

ได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันคือ การดูแลบิดามารดาตั้งแต่ครั้งยังมีชีวิตจนถึงเสียชีวิต และการถ้อยทีถ้อยอาศัยกันระหว่างคนสองรุ่นตลอดชีวิต อันแตกต่างไปจากวัฒนธรรมตะวันตก

2. ความกตัญญูในฐานะจริยธรรมครอบครัวและพื้นฐานการจัดระเบียบทางสังคม

2.1 ความกตัญญูกับการจัดลำดับชั้นระหว่างบิดากับบุตร

ขงจื่อได้สร้างระบบคุณธรรมด้านความกตัญญูไว้บนพื้นฐานและบริบททางสังคมแบบศักดินา(封建社会) ของจีนในสมัยโบราณที่ให้ความสำคัญอย่างมากกับลำดับชั้นทางสังคมอันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของขนบจารีต ด้วยเหตุนี้ หลักคิดความกตัญญูนั้นจึงเป็นการปฏิสัมพันธ์ภายใต้การจัดวางโครงสร้างทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร (แต่โดยปกติมักกล่าวโดยรวมว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “บิดากับบุตร”เท่านั้น) ในลักษณะแบบบน-ล่าง (top-down) ที่ให้บิดาอยู่ในสถานภาพสูงสุด นอกจากปัจจัยข้างต้นแล้ว การจัดวางโครงสร้างในลักษณะดังกล่าวก็ยังมีปัจจัยในด้านอื่นเป็นองค์ประกอบอยู่ด้วย ดังนี้

ประการที่หนึ่ง เมื่อมองในภาพรวมของครอบครัวแล้ว บิดาเป็นผู้มีสถานภาพสูงสุดภายในบ้าน อีกทั้งยังมีอำนาจเหนือสตรีผู้เป็นภรรยาของตน เนื่องจากสังคมจีนนับแต่โบราณกาลนั้นได้รักษาวัฒนธรรมการเซ่นไหว้บูชาบรรพบุรุษไว้อย่างเหนียวแน่น และด้วยความเป็นสังคมเกษตรกรรมขนาดเล็กที่ต้องพึ่งแรงงานผู้ชายเป็นกำลังหลักในการผลิตเพื่อยังชีพ ทำให้ผู้ชายกลายเป็นผู้มีบทบาททางสังคมอย่างมากทั้งในฐานะสามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวและบิดาผู้ปกป้องดูแลบุตร รวมไปถึงการเป็นปูชนียบุคคลที่สั่งสมและถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตแก่อนุชนรุ่นหลัง อีกทั้งยังเป็นผู้ทำหน้าที่ผู้นำในการประกอบพิธีบูชาบรรพบุรุษ จึงกล่าวได้ว่าผู้ชายนั้นมีอำนาจสูงสุดทั้งในบทบาทการเป็นสามีและบิดา (Methanont, 2008; Zhang, 1993, p. 69) ส่วนผู้หญิงซึ่งมีฐานะต่ำกว่าผู้ชายก็ได้รับการกำหนดบทบาทให้เป็น “ศรีภรรยาและมารดาผู้ประเสริฐ” (贤妻良母 xiánqī liángmǔ/เสียนชีเหลียงหมู่) แต่เมื่อมองชายหญิงในแง่ของความเป็นบิดามารดาแล้วก็ยังคงต้องอยู่ในสถานภาพที่สูงกว่าบุตร แต่ต้องมีบทบาทที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บิดาอยู่ในฐานะ “ผู้สูงศักดิ์” (ผู้นำครอบครัว) และ “ผู้เมตตากรุณา” (ผู้ฟูมฟักเลี้ยงดู) ดังสำนวนที่ว่า “父道尊，母道亲” (วิถีบิดาคือสูงศักดิ์ วิถีมารดาคือเมตตา)

ประการที่สอง นอกจากปัจจัยทางสังคมดังกล่าวแล้ว หากอภิปรายถึงหลักปรัชญาของการวางโครงสร้างทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของจีนก็ย่อมทำให้ทราบว่า แนวคิดทางจักรวาลวิทยาและปรัชญาแบบจีนมีส่วนกำหนดมโนทัศน์เกี่ยวกับโลก ชีวิต สังคมและคุณค่าของชาวจีน โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับ “วิถีแห่งฟ้า” หรือ “วิถีแห่งสวรรค์” (天道 tiāndào/เทียนเต้า) และ “วิถีแห่งมนุษย์”(人道 réndào/เหรินเต้า) นั้นถือเป็นหลักการสำคัญของการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมในทัศนะของชาวจีน โดยวิถีแห่งฟ้ากับวิถีแห่งมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์ในเชิงตรรกวิธีอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ชาวจีนใช้หลักวิถีแห่งฟ้าเป็นแบบอ้างอิงในการอธิบายและกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งในคัมภีร์โจวอี้ (周易 Zhōuyì โจวอี้) ได้อธิบายความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างมนุษย์ในสถานภาพต่างๆ โดยการอนุมานย้อนไปถึงตั้งแต่การแรกเริ่มก่อตั้ง

สังคมและอารยธรรมจีน กล่าวคือ เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ตามคติความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิมตั้งแต่จุดกำเนิดของโลกไปจนถึงการเกิดสังคมมนุษย์ตามลำดับด้วยการอิงหลักวิถีแห่งฟ้า (Yin, 2002, p. 55) ดังนี้

“有天地然后有万物，有万物然后有男女，有男女然后有夫妇，有夫妇然后有父子，有父子然后有君臣，有君臣然后有上下，有上下然后礼义有所措” (อ้างใน Yin, 2002, p. 55) *“มีฟ้าดินจึงมีสรรพสิ่ง มีสรรพสิ่งจึงมีหญิงชาย มีหญิงชายจึงมีสามีภรรยา มีสามีภรรยาจึงมีบิดากับบุตร มีบิดากับบุตรจึงมีผู้ปกครองและขุนนาง มีผู้ปกครองและขุนนางจึงมีลำดับสูงต่ำ มีลำดับสูงต่ำจึงมีการจัดวางของขนบจารีตและความถูกต้องเที่ยงธรรม”*

ปรัชญาสำนักขงจื่อได้นำวิธีคิดดังกล่าวมาเป็นกรอบการอธิบายวิถีความสัมพันธ์ของมนุษย์ ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า เมื่อฟ้ากับดินมีความสูงต่ำต่างกันแล้ว มนุษย์ที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้นล้วนต้องถูกกำหนดให้อยู่ในสถานภาพและบทบาทสูงต่ำแตกต่างกันไป เช่นเดียวกับครอบครัวนั้นย่อมเห็นได้ชัดว่า ชายต้องอยู่ในบทบาทที่สำคัญยิ่งกว่าหญิงทั้งในฐานะสามี หัวหน้าครอบครัวและผู้ปกครองของบุตร ฉะนั้น ในการจัดเรียงความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงชอบธรรมขึ้นมาได้เพราะเป็นไปตามวิถีที่สวรรค์กำหนด และจากการยกให้ “ฟ้าดิน”เป็นสิ่งสูงสุดเหนือสรรพสิ่งนั้น ในส่วนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชาวจีนก็ถือว่าบิดามารดาคือฟ้าดินของบุตร (父母为子女天地) โดยยกให้บิดาเป็นฟ้า มารดาเป็นดิน เมื่อเชื่อว่าฟ้าดินดลบันดาลทุกสิ่งให้มนุษย์ต้องเป็นไปโดยไม่อาจฝ่าฝืนได้แล้ว บิดามารดาก็คือผู้ที่บุตรไม่อาจจะขัดคำสั่งหรือไม่เคารพได้เช่นกัน (Zhang, 1993, p. 222) ขณะเดียวกัน ปรัชญาขงจื่อมองว่าปัจเจกบุคคลที่ยอมรับและเดินตามโครงสร้างทางสังคมในวิถีดังกล่าวโดยไม่ฝ่าฝืนจะถือว่าเป็นบุคคลที่ได้รับการขัดเกลามาอย่างดีหรือเป็นบุคคลที่ปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม (Hwang, 1999, pp. 165-168) ซึ่งเป็นฐานคิดในการสร้างระบบช่วงชั้นทางจริยธรรมของปรัชญาสำนักขงจื่อเอง เช่น หลัก“ความสัมพันธ์ทั้งห้า” (五伦 wǔlún/อู่หลุน) ของเมิ่งจื่อ (孟子 Mèngzǐ) ที่ประกอบด้วย 1) ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร 2) ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง 3) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา 4) ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง และ 5) ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน รวมไปถึงหลัก“เสาหลักทั้งสาม” หรือ “บรรทัดฐานทั้งสาม”(三纲 sāngāng/ซานก่าง) อันได้แก่ ผู้ปกครองเป็นเสาหลักแก่ขุนนาง (君为臣纲) บิดาเป็นเสาหลักแก่บุตร (父为子纲)และสามีเป็นเสาหลักแก่ภรรยา (夫为妻纲) ของต่งจ้งซู (董仲舒) อันเป็นหลักการอธิบายความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้างระบบช่วงชั้นทางสังคมศักดินาของจีนให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองการปกครองในสมัยพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ ก็ล้วนแล้วแต่อาศัยหลักวิถีแห่งฟ้าในการจัดเรียงคู่ความสัมพันธ์ทั้งสิ้น จึงทำให้เห็นได้ว่าในบรรดาความสัมพันธ์คู่ต่างๆนั้น นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนแล้ว ไม่มีความสัมพันธ์คู่ใดที่กล่าวถึงเรื่องความเท่าเทียมเลย (Hwang, 1999) อย่างไรก็ตาม ทุกคู่ความสัมพันธ์แม้จะถูกกำหนดให้มีลำดับชั้นที่แตกต่างกัน แต่ทว่า หลักคิดของปรัชญาขงจื่อนั้นก็ใช่ว่าจะเป็นการเปิดโอกาสให้ใช้อำนาจกดทับกันได้ตามอำเภอใจ แต่

ความสัมพันธ์ทุกคู่นั้นล้วนต้องมีคุณธรรมประจำสถานภาพซึ่งเป็นจิตสำนึกและหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันร้อยรัดผูกโยงกันไว้อยู่ (สยุมพร ฉันทสิทธิพร, 2561, p. 247) ซึ่งบทความนี้จะอภิปรายเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร (父子关系 fùzǐ guānxì/ฟู่จื่อกวนซี่) เท่านั้น

ในส่วนคู่ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร (ในความเป็นจริงรวมมารดาด้วย) นั้นได้มีการกำหนดภาระหน้าที่กันโดยมีความกตัญญูเป็นคุณธรรมและหน้าที่ที่บุตรต้องปฏิบัติต่อบิดา ส่วนบิดานั้นก็ต้องมีบทบาทหน้าที่ทางด้านคุณธรรมคือ “ฉือ” (慈 cí) หรือ “ความเมตตา”ต่อบุตร ดังที่สะท้อนผ่านสำนวน เช่น

父慈子孝 บิดาเมตตา บุตรกตัญญู
母慈子孝 มารดาเมตตา บุตรกตัญญู
父不记子过 บิดาไม่จดจำความผิดของบุตร
父子无隔宿之仇 บิดาและบุตรไม่มีความแค้นค้างคืน

จากตัวอย่างสำนวนข้างต้น ความเมตตาของผู้เป็นบิดามารดานั้นแสดงออกได้โดยการไม่ถือโทษโกรธเคืองและให้อภัยเมื่อเมื่อบุตรทำผิด และจะเห็นได้ว่า แม้ขงจื่อมองลำดับชั้นทางสังคมตามขนบจารีตเป็นสิ่งที่สังคมขาดไม่ได้ ซึ่งอาจทำให้มองในอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการส่งเสริมความไม่เท่าเทียม แต่ลำดับชั้นทางสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ต้องมาพร้อมกับสำนึกด้านคุณธรรมเสมอ ซึ่งหลักการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงหลักการสำคัญในการจัดระเบียบทางสังคมของขงจื่อ กล่าวคือ ขงจื่อเห็นว่า ความมีเสถียรภาพของสังคมหรือสังคมที่สงบกลมกลืนนั้นมิได้เกิดจากการใช้อำนาจบังคับของผู้มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าหรือเป็นการบังคับกันด้วยตัวบทกฎหมาย แต่เป็นการที่ทุกคนในฐานะสมาชิกของสังคมยึดถือคุณธรรมประจำสถานภาพอันเป็นตัวบ่งชี้คุณลักษณะประจำตนว่าควรค่าแก่สถานภาพนั้นหรือไม่ ซึ่งหากทำได้ก็จะถือว่าเป็น “วิญญูชน”ผู้ปฏิบัติตรงโดยชอบตามขนบจารีต (Tu & Li, 2015, pp. 12-17) อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลัก “ความเที่ยงตรงแห่งนาม” (正名 zhèngmíng/เจิ้งหมิง) อันว่าด้วยการที่ผู้อยู่ในสถานภาพทางสังคมใดต้องปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมตามฐานานุรูปและเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมประจำสถานภาพตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เช่น หากบิดามารดาดำรงตนเป็นผู้มีความเมตตา ย่อมถือว่าเป็น “นามอันชอบธรรม” และสมควรได้รับความกตัญญูจากบุตร ส่วนบุตรหากมีความกตัญญูต่อบิดามารดาก็ย่อมได้รับความเมตตาจากบิดามารดาเช่นกัน ในทางตรงข้าม หากไม่เป็นไปตามเงื่อนไขดังกล่าวก็ย่อมขาดความเป็นนามอันชอบธรรมไปโดยปริยาย (Schecker, 1997, p. 402) กล่าวอีกนัยหนึ่ง หากทั้งบิดาและบุตรต่างปฏิบัติตนเหมาะสมตามสถานภาพอันเป็นไปตามหลักนามอันชอบธรรมแล้วย่อมก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่สงบกลมกลืนและนำมาซึ่งความผาสุกของครอบครัว แต่ถ้าไม่เป็นเช่นนั้นก็ย่อมเกิดความขัดแย้งจนกระทั่งเกิดความเสียหายแก่ครอบครัว ดังสำนวนที่ว่า

父不慈则子不孝 บิดาไร้เมตตา บุตรย่อมไม่กตัญญู

父不慈，子必参商 บิดาไร้เมตตา บุตรแตกกระเจิง*

子孝双亲乐，家和万事成 บุตรกตัญญูทำให้บิดรมารดาสุขสำราญ กิจการงานครอบครัวสำเร็จผล

อย่างไรก็ตาม แม้ตามหลักคุณธรรมของขงจื่อจะให้บิดากับบุตรจะมีความรักความเมตตาและความเคารพให้แก่กัน แต่ในแง่การจัดระเบียบทางสังคมแล้วก็ยังคงมิได้อนุญาตให้บิดากับบุตรมีสถานภาพที่เท่าเทียมกัน ในทางกลับกันได้กำหนดให้บุตรต้องเป็นผู้เชื่อฟังและสยบยอมต่ออำนาจของบิดาเสมอ ดังสำนวน

子不傲父 บุตรไม่พึงยโสกับบิดา
父命不可违 คำสั่งของบิดามิอาจฝืนได้
子不言父过 บุตรไม่พึงกล่าวถึงความผิดของบิดา

ประเด็นสำคัญที่น่าสนใจประการหนึ่งของหน้าที่บุตรนอกจากการต้องอยู่ในสถานะของผู้เคารพเชื่อฟังบิดามารดาแต่เพียงฝ่ายเดียวแล้ว สำนึกและหน้าที่ของผู้เป็นบุตรอีกประการหนึ่งนั้นยังรวมไปถึงการให้บิดาธำรงฐานะและอำนาจความเป็นบิดาอยู่เสมอด้วยการปกป้อง แม้ในกรณีบิดาทำผิดก็ต้องปกปิดแทน จากสำนวน 子不言父过 ที่ได้ยกตัวอย่างในข้างต้นนั้นสามารถที่จะอภิปรายประเด็นทางคุณธรรมได้โดยจะขอเริ่มยกตัวอย่างเรื่องราวของ “จื่อกง” (直躬 Zhí Gōng) จากคัมภีร์หลุนอี่ว์ก่อน ดังนี้

叶公语孔子曰：吾党有直躬者，其父攘羊，而子证之。孔子曰：吾党之直者，异於是，父为子隐，子为父隐，直在其中矣。《论语・子路》 (Yang, 2007, p. 156)
เซ่อกงกล่าวกับท่านขงจื่อว่า “หมู่บ้านของข้ามีคนนามว่าจื่อกง บิดาของเขาขโมยแกะ แล้วบุตรชายเขามาเป็นพยาน” ท่านขงจื่อกล่าว “คนตรงที่ของหมู่บ้านข้านี่ต่างออกไป บิดาปกปิดแทนบุตร บุตรปกปิดแทนบิดา ความตรงมีอยู่ในพฤติกรรมนั้นแล้ว”

จากข้อความข้างต้นนั้น ขงจื่อได้นิยาม “ความตรง” (直 zhí/จื๋อ) ว่าเป็นการที่บิดากับบุตรจะต้องช่วยกันปกปิดความผิด ซึ่งขัดกับหลักคุณธรรมและกฎหมายของสังคมปัจจุบัน แต่สำหรับขงจื่อกลับมองว่าความตรงนั้นแท้จริงแล้วคือความรู้สึกนึกคิดอันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ปุถุชน (Wang, 2001, pp. 24-25) เช่นกรณีของผู้เป็นบิดากับบุตรซึ่งมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิตนั้นก็เป็นธรรมดาและชอบธรรมที่จะช่วยเหลือปกปิดความผิดเพื่อรักษาสวัสดิภาพของกันและกัน เพราะการค้นหาผู้กระทำผิดนั้นมิใช่เป็นหน้าที่ของบุตรหรือบิดา แต่เป็นหน้าที่ของผู้รักษากฎหมาย (Yang, 2017, p. 190) และแนวคิดดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าแห่งการถือครอบครัวเป็นรากเหง้าแห่งความเป็นมนุษย์ตามที่ได้กล่าวไปข้างต้นอีกประการหนึ่ง

* 参商 （อ่านว่า shēnshāng） คือ 参星 และ 商星 เป็นชื่อดาวในหมู่ดาวทั้ง 28 ดวง (二十八星宿)ที่ใช้คำนวณวันและเดือนตามหลักดาราศาสตร์จีนโบราณของจีน โดยดาวทั้งสองดวงจะปรากฏบนฟ้าคนละเวลากัน จึงนำมาเปรียบเปรยถึงความแตกแยก ความพลัดพรากไม่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือมีความไม่ลงรอยกัน （Han Dian, n.d）

รวมไปถึงทำให้ทราบว่าแนวคิดเรื่องความกตัญญูต่อบุพการีของขงจื่อนั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือหลักทางกฎหมายแบบสากลนิยม (Chen, 2006, pp. 62-63) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ตามหลักคิดของขงจื่อนั้นเชื่อว่าผู้เป็นบุตรนั้นพึงแสดงบทบาทความเป็นบุตรต่อผู้ให้กำเนิดอย่างดีก็เพียงพอแล้วนั่นเอง

2.2 ขอบข่ายอำนาจของบิดาที่มีต่อบุตร

จากลำดับชั้นทางสังคมที่กำหนดให้บิดาเป็นผู้ที่อยู่เหนือกว่าบุตร บิดาจึงมีสิทธิ์และอำนาจในการกำกับดูแลบุตรทุกด้าน อันนำมาซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างบิดากับบุตรที่มีลักษณะเด่นในแบบสังคมจีน ซึ่งพอที่จะสรุปออกมาได้เป็น 3 ประการ (Yang, 2006, pp. 117-118) ดังนี้

2.2.1 อำนาจในการอบรมสั่งสอน อำนาจดังกล่าวนอกจากจะให้แก่บิดามารดาแล้ว ยังครอบคลุมถึงปู่ย่าซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ด้วย บุตรหลานต้องเคารพเชื่อฟัง และไม่มีสิทธิ์ออกความคิดเห็นใดๆทั้งสิ้น ซึ่งถือว่าเป็นจารีตที่สำคัญของสังคมจีนโดยสะท้อนให้เห็นในตัวอย่างสำนวนดังต่อไปนี้เช่น

父母教，须敬听 บิดามารดาสั่งสอน ต้องเคารพเชื่อฟัง
父在前子不言 บิดาอยู่ต่อหน้า บุตรไม่พึงเอ่ยวาจา

นอกจากแนวคิดที่สะท้อนผ่านสำนวนแล้ว อำนาจในการอบรมสั่งสอนได้รับการตราให้เป็นกฎหมายอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยราชวงศ์ถัง เรียกว่า “唐律”(tánglǜ) หรือ “ประมวลกฎหมายแห่งราชสำนักถัง” ซึ่งได้บัญญัติบทลงโทษแก่บุตรที่ขัดคำสั่งสอนหรือด่าทอ ทุบตีทำร้ายบิดามารดาไว้อย่างชัดเจนว่า

“诸子孙违犯教令及供养有阙者，徒二年。诸詈祖父母、父母者，绞；殴者，斩。过失杀者，流三千里；伤者，徒三年。” (Qian, 2007, p. 257) *บุตรหลานทั้งหลายที่ขัดคำสั่งสอนและบกพร่องในการดูแลเลี้ยงดู จำคุกสองปี ผู้ใดด่าทอปู่ย่าและบิดามารดา มีโทษแขวนคอ (绞 jiǎo) ผู้ทุบตี มีโทษตัดศรีษะ (斩 zhǎn) ผู้สังหารโดยไม่เจตนา ให้ถูกเนรเทศออกไปสามพันลี้ ผู้ทำร้ายจนได้รับบาดเจ็บ จำคุกสามปี*

จะเห็นได้ว่า การเชื่อฟังบิดามารดานั้นนอกจากจะเป็นพฤติกรรมที่ต้องกระทำตามคติความกตัญญูแล้ว ยังถือเป็นบรรทัดฐานทางสังคมแบบที่เป็นจารีตประเพณีและหลักศีลธรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมจนเป็นส่วนหนึ่งของตัวบทกฎหมายของจีนในสมัยโบราณ

2.2.2 อำนาจในการจัดการทรัพย์สิน ผู้เป็นบุตรนอกจากจะมีหน้าที่ยอมรับในอำนาจของบิดามารดาโดยการเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนแล้ว นอกจากนั้น ในขณะที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุตรจะยังไม่มีสิทธิ์ถือครองทรัพย์สินในนามของตนและรวมไปถึงไม่มีอำนาจในการจัดการทรัพย์สินได้ ดังสำนวน*“父母在，不有私财”(บิดามารดายังอยู่ อย่ามีทรัพย์ส่วนตัว)* โดยสาเหตุที่ไม่ให้บุตรถือครองทรัพย์สินในขณะบิดามารดามีชีวิตนั้นก็เพื่อให้บุตรได้อยู่กับบิดามารดาเพื่อทำหน้าที่บุตรกตัญญูด้วยการเลี้ยงดูบิดามารดาอย่างเต็มที่ เป็น

การธำรงรักษาระบบอำนาจนิยมของบิดา (父权主义 fùquán zhǔyì)ให้อยู่สืบไป รวมไปถึงเหตุผลด้านการตรวจนับสมาชิกในครัวเรือนเพื่อให้สามารถระบุจำนวนผู้ชายที่จะถูกเกณฑ์แรงงานให้แก่รัฐได้ (Li Runqiang, 2008, p. 91) ซึ่งประเด็นดังกล่าวก็ได้รับการตราให้เป็นกฎหมายมาตั้งแต่ครั้งโบราณเช่นเดียวกัน ดังเช่นในประมวลกฎหมายแห่งราชสำนักถังกำหนดไว้ว่า

> *"诸祖父母、父母在，而子孙别籍、异财者，徒三年。"* (Qian, 2007, p. 257)
> *พ่อแม่และปู่ย่าทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่บุตรหลานแยกที่อยู่และทรัพย์สิน จำคุกสามปี*

2.2.**3 อำนาจในการจัดหาคู่ครองให้แก่บุตร** ด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ถือครอบครัวเป็นรากเหง้าของมนุษย์และการนับถือบรรพบุรุษดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้ชาวจีนต่างถือคุณค่าว่าการกระทำใดๆที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของครอบครัว รวมทั้งเป็นการไม่ให้ละอายต่อบรรพบุรุษเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ ด้วยเหตุนี้ การแต่งงานในคติของชาวจีนจึงไม่ใช่การกระทำที่ถือความรักระหว่างชายหญิงเป็นที่ตั้ง แต่เพื่อเป็นการให้ได้มาซึ่งทายาทเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล อันเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบิดามารดาและบรรพบุรุษ และการไม่มีบุตรชายไว้สืบสกุลจึงถือเป็นความอกตัญญูและผิดต่อบรรพบุรุษอย่างยิ่ง ดังที่เมิ่งจื่อก็เคยกล่าวไว้ว่า*"不孝有三，无后为大" (ความอกตัญญูมีอยู่สามประการ การไร้บุตรไว้สืบสกุลถือเป็นเรื่องใหญ่หลวง)* ฉะนั้นอำนาจอีกประการที่สำคัญของบิดามารดาในวัฒนธรรมครอบครัวจีนอันเป็นที่ทราบกันดี คือ ความเป็น "องค์ประธาน"ในการตัดสินใจเลือกคู่ครองแทนบุตรอันนำไปสู่วัฒนธรรมการแต่งงานในแบบคลุมถุงชน โดยธรรมเนียมการเฟ้นหาคู่ครองแก่บุตรตนนั้น เนื่องด้วยสังคมจีนในสมัยโบราณมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกันน้อยมาก ทำให้การเข้าใจพื้นเพของคนต่างครอบครัวมีน้อยตามไปด้วย จึงต้องอาศัยแม่สื่อเพื่อการติดต่อ จนกลายเป็นธรรมเนียมในการจัดหาคู่ครอง กระทั่งถือว่าการแต่งงานที่ปราศจากขั้นตอนของการติดต่อผ่านแม่สื่อจะถือเป็นการแต่งงานที่ไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม (Zhang, 1993, p. 123) ดังสำนวนที่บ่งบอกธรรมเนียมการแต่งงานของชาวจีนว่า *"父母之命，媒妁之言" (คำสั่งของพ่อแม่ คำกล่าวของแม่สื่อ)*

ข้อปฏิบัติของการเป็นบุตรกตัญญู

จากที่ได้เกริ่นนำนิยามความกตัญญูตามแนวคิดขงจื่อว่าเป็นหน้าที่ของผู้เป็นบุตรที่พึงปฏิบัติต่อบิดามารดา และถึงแม้ว่าหลักการดังกล่าวถูกนำไปผ่านกระบวนการในทางการเมืองเพื่อรับใช้ระบบศักดินาและส่งเสริมระบบช่วงชั้นทางสังคมให้แข็งแรงยิ่งขึ้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนานหลายพันปี จนได้รับกระแสต่อต้านจากปัญญาชนหัวก้าวหน้าในยุคสมัยของขบวนการวัฒนธรรมใหม่ อย่างไรก็ตาม หากนำหลักความกตัญญูมาพิจารณาให้รอบด้านแล้ว ก็สามารถที่จะเห็นความเป็นคุณธรรมอันเป็นแก่นแท้ที่ขงจื่อต้องการนำเสนอ ซึ่งนับตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตกระทั่งเสียชีวิตนั้น หน้าที่ความเป็นบุตรกตัญญูนั้นเป็นวาระสำคัญของชีวิตที่จะขาดไม่ได้ ดังที่ขงจื่อเคยกล่าวไว้ว่า

“生，事之以礼；死，葬之以礼，祭之以礼”《论语 • 为政》 (Yang, 2007, p. 13)

เมื่อ(บิดามารดา)ยังมีชีวิต จงปรนนิบัติรับใช้ตามจารีต เมื่อ(บิดามารดา)เสียชีวิต จงจัดการฝังศพและเซ่นไหว้ตามจารีต

หัวใจหลักของความกตัญญูที่ขงจื่อเน้นย้ำนั้นคือการฝึกฝนคนให้รู้จักการอยู่ในจารีตของสังคม เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมโดยเริ่มจากการเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาก่อน โดยการจะเป็นบุตรกตัญญูได้นั้นจะต้องปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้

1. การเลี้ยงดูและปรนนิบัติ การเลี้ยงดูปรนนิบัติถือเป็นพฤติกรรมอันดับแรกที่สะท้อนความเป็นบุตรกตัญญูตามคติปรัชญาขงจื่อ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเคารพรักบิดามารดาที่เห็นได้อย่างเด่นชัดที่สุด ตามที่เมิ่งจื่อเน้นย้ำว่า

“…世俗所谓不孝者五：惰其四支，不顾父母之养，一不孝也；博弈好饮酒，不顾父母之养，二不孝也；好货财，私妻子，不顾父母之养，三不孝也；从耳目之欲，以为父母戮，四不孝也；好勇斗很，以危父母，五不孝也…”《孟子 • 离娄下》 (Gushiwenwang, n.d.)

“...สิ่งที่เรียกว่าอกตัญญูในโลกนี้มีอยู่ห้าประการ งอมืองอเท้า ไม่ใส่ใจเลี้ยงดูปรนนิบัติพ่อแม่ คืออตัญญูประการที่หนึ่ง ชอบการพนันและการดื่มสุรา ไม่สนใจเลี้ยงดูบิดามารดา คืออกตัญญูประการที่สอง ละโมบในทรัพย์สิน รักลำเอียงเพียงภรรยาและบุตร ไม่สนใจเลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดา คืออกตัญญูประการที่สาม หลงระเริงกับความรื่นรมย์ทางหูตา ทำให้พ่อแม่อับอาย คืออกตัญญูประการที่สี่ อวดกล้าท้าตีต่อย ทำให้พ่อแม่พลอยเดือดร้อน คืออกตัญญูประการที่ห้า...”

การเลี้ยงดูและปรนนิบัติบิดามารดาตามฐานคติแบบปรัชญาขงจื่อนั้น พอที่จะสรุปได้ 2 นัย คือ “การเลี้ยงกาย” กับ “การเลี้ยงใจ” ซึ่งกินความตั้งแต่การเลี้ยงบำรุงบำเรอความสุขทางกายแก่บิดามารดาด้วยรูป รส กลิ่น เสียง หรือเป็นการบำรุงกาย (养体) บำรุงตา(养目) บำรุงหู (养耳) และบำรุงปาก (养口) ไปจนถึงการไม่ขัดต่อปณิธานและความมุ่งหวังของบิดามารดาในด้านต่างๆ รวมไปถึงการทำให้บิดามารดามีความสุขปราศจากความเศร้าหมอง หรือการบำรุงปณิธาน(养志) (Xiao, 2012, p. 115) ซึ่งมีความสอดคล้องกับการเคารพเชื่อฟังบิดามารดาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่สะท้อนผ่านสำนวนต่างๆ เช่น

问安视膳 ถามไถ่สารทุกข์สุขดิบและดูแลอาหารการกิน
彩衣娱亲 แต่งตัวหลากสีสันให้บิดามารดาบันเทิงใจ [*]
晨昏定省 ปรนนิบัติทั้งเช้าเย็น [**]
生前不给父母吃，死后何必去祭坟 ก่อนตายไม่ให้พ่อแม่ได้กิน ตายแล้วจะไปคำนับศพอย่างไรเล่า

2. การเคารพและเชื่อฟัง แม้การเลี้ยงดูบิดามารดาจะเป็นพฤติกรรม บทบาทและหน้าที่อันดับแรกที่บุตรควรแสดงออกในฐานะบุตร แต่ขงจื่อเห็นว่าเพียงการเลี้ยงดูนั้นมิได้เป็นการบ่งบอกถึงความเป็นบุตรกตัญญูได้อย่างสมบูรณ์หากขาดความเคารพอันเป็นคุณสมบัติสำคัญแห่งความเป็นมนุษย์ ดังคำกล่าวของขงจื่อที่ว่า

“今之孝者，是谓能养。至于犬马皆能有养；不敬，何以别乎？”《论语·为政》 (Yang, 2007, p. 15)

“ความกตัญญูที่ว่ากันนี้ คือสามารถเลี้ยงดูได้ ส่วนสุนัขและม้าก็เลี้ยงได้เช่นกัน หากไม่เคารพ จะต่างอะไรกับการเลี้ยงสุนัขและม้าเล่า”

ความเคารพ (敬) นั้นเป็นพฤติกรรมที่คู่ขนานกับความเชื่อฟัง (顺) อันแสดงถึงการยอมรับความเป็นใหญ่ในบ้านของบิดามารดาตามลำดับชั้นทางสังคมที่ได้อภิปรายไปแล้วข้างต้น ดังที่สะท้อนในสำนวน ได้แก่

顺父母言情，呼为大孝 เชื่อฟังคำบิดามารดาขึ้นชื่อว่าความกตัญญูที่ยิ่งใหญ่
顺者为孝 ผู้เชื่อฟังคือผู้กตัญญู
孝敬孝敬，以敬为先 ทั้งกตัญญูและความเคารพ มีความเคารพเป็นเอก
在家敬父母，何必远烧香 เคารพบิดามารดาที่บ้านแล้วใยต้องไปจุดธูปขอพรที่ไกลๆ

3. การอยู่ใกล้ชิดบิดามารดา การกำหนดให้บุตรต้องเคารพ เชื่อฟังและการเลี้ยงดูบิดามารดาเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูนั้นนำมาซึ่งข้อกำหนดเชิงจริยธรรมให้ผู้เป็นบุตรต้องอยู่ใกล้ชิดบิดามารดา กระทั่งพัฒนาไปเป็นกฎหมายห้ามแยกอยู่และโยกย้ายทรัพย์สินขณะบิดามารดายังมีชีวิตดังที่กล้าวไว้ข้างต้น ดังที่ขงจื่อเคยกล่าวไว้ว่า

子曰：“父母在，不远游，游必有方。”《论语·里仁》 (Yang, 2007, p. 43)
ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า “บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ไม่ท่องเที่ยวไปไกล หากไปไกลต้องมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง”

[*] เบื้องหลังของสำนวนดังกล่าวเป็นเรื่องราวบุตรกตัญญูที่ได้ปรากฏใน “ชูเสวียจี้” (《初学记》) ว่า ในยุคชุนชิวแห่งราชวงศ์โจว มีนักพรตผู้หนึ่งนามว่า “เหล่าไหลจื่อ” (老莱子)เป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างมาก แม้อายุเจ็ดสิบปีแล้วยังแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีสันสดใส ให้บิดามารดาได้หัวเราะขบขัน สร้างความบันเทิงเริงใจให้บิดามารดา (Li Tingting, 2008, p.10)

[**]เป็นสำนวนที่มีที่มาจาก “คัมภีร์พิธีกรรม” 《礼记·曲礼上》 ซึ่งข้อความต้นฉบับเขียนไว้ว่า：“凡为人子之礼，冬温而夏清，昏定而晨省。” (มรรยาทของผู้เป็นบุตรทั้งมวล หน้าหนาวให้พ่อแม่ได้อบอุ่น หน้าร้อนให้ได้เย็นสบาย ตกเย็นปูเตียงให้ ยามเช้าสอบถามสารทุกข์สุกดิบ) (Li, 2008, p. 10)

การกำหนดให้การไม่อยู่ห่างไกลจากพ่อแม่เป็นความความกตัญญูนั้นนอกจากจะเป็นเหตุผลเพื่อให้สามารถดูแลรับใช้บิดามารดาอย่างเต็มที่ดังข้อข้างต้นแล้วนั้น เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยด้านสังคมประกอบกันก็พอที่จะอนุมานได้ว่าในสภาพชีวิตความเป็นอยู่และสังคมจีนในสมัยโบราณ ซึ่งการแพทย์และสวัสดิการสังคมยังไม่ทันสมัย การมีบุตรคอยปรนนิบัติเลี้ยงดูบิดามารดา โดยเฉพาะกรณีบิดามารดาที่อยู่ในวัยชรานั้นคือหลักประกันในสวัสดิภาพของชีวิตที่สำคัญประการหนึ่ง (Wang, 2007, p. 231) ดังที่สะท้อนคติผ่านสำนวน เช่น

孝子爱日 บุตรกตัญญูต้องรักวันเวลา (ดูแลบิดาอย่างไม่บกพร่องทุกช่วงเวลา)
在家不避父母 อยู่เรือนไม่หลีกหนีพ่อแม่

4. การมีครอบครัวและทายาทสืบสกุล ในประเด็นเกี่ยวกับอำนาจการจัดหาของบิดามารดาในเรื่องการจัดหาคู่ครองแก่บุตรนั้นได้อภิปรายแล้วว่าวัฒนธรรมที่ยึดเอาครอบครัว วงศ์ตระกูลและการสืบสายเลือดเป็นความกตัญญูอย่างหนึ่งนั้น ดังที่เมิ่งจื่อเคยกล่าวไว้ว่า “不孝有三，无后为大” (ความอกตัญญูมีสามประการ ไร้ลูกหลานสืบสกุลเป็นเรื่องใหญ่) เป็นเหตุให้การแต่งงานในวัฒนธรรมจีนมิใช่เป็นพฤติกรรมอันเป็นจุดลงเอยของความรักระหว่างชายหญิงเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการทำเพื่อประโยชน์ของบิดามารดา วงศ์ตระกูลและบรรพบุรุษ (Kuwabara Jitsuzou, 1981 อ้างถึงใน Wang, 2007, p. 231) ด้วยเหตุนี้ ชาวจีนเชื่อว่าชีวิตมนุษย์จะสมบูรณ์ไม่ได้หากปราศจากการครองคู่และการผลิตสมาชิกใหม่เพื่อดำรงวงศ์ตระกูล ในภาษาจีนยังมีสำนวนเชิงดูหมิ่นการไม่มีลูกหลานสืบสกุล เช่น “断子绝孙”(ขาดลูกสิ้นหลาน) ซึ่งถือเป็นสำนวนบริภาษที่ถือว่ารุนแรงสำหรับชาวจีน ขณะเดียวกันก็ยังมีสำนวนที่ใช้เรียกการแต่งงานว่าเป็น “终身大事” (เรื่องใหญ่ของทั้งชีวิต)

5. การบอกกล่าวตักเตือนเมื่อทำผิด พฤติกรรมเกี่ยวกับความกตัญญูในทุกข้อข้างต้นนั้นล้วนแล้วแต่เน้นหนักไปที่การเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติต่อบิดามารดา ซึ่งอาจจะทำให้มองได้อีกมิติหนึ่งว่าเป็นการมอบผลประโยชน์แก่บิดามารดาที่เกินกว่าเหตุ โดยเฉพาะการเชื่อฟังนั้นอาจเกิดคำถามว่าบุตรต้องเชื่อฟังทุกอย่างที่บิดามารดากล่าวโดยไม่ให้ความสำคัญกับความถูกผิดหรือความชอบธรรม ประเด็นดังกล่าวนักคิดสำนักขงจื่อเห็นว่าเป็น “ความกตัญญูอย่างโง่เขลา” (愚孝) อันเป็นพฤติกรรมที่ไม่น่าส่งเสริม เพราะถึงแม้จะถือว่าการเคารพและการไม่ขัดคำสั่งเป็นสิ่งแสดงความกตัญญู แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นการให้บุตรกตัญญูต่อบุพการีโดยปราศจากการใช้ปัญญาไตร่ตรอง หากเมื่อบิดามารดาทำสิ่งที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี บุตรสามารถแนะนำตักเตือนอย่างสุภาพได้ ดังคำกล่าวของขงจื่อในคัมภีร์หลุนอี่ว์บทที่ 4 และ 弟子规 ดังต่อไปนี้

子曰：“事父母几谏，谏志不从，又敬不违，劳而不怨。” 《论语 • 里仁》
(Yang, 2007, p. 43)

ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า “การปรนนิบัติบิดามารดา จงกล่าวตักเตือนอย่างสุภาพ หากตักเตือน แล้วบิดามารดาไม่กระทำตาม ให้เคารพโดยไม่โต้แย้ง ทำงานแทนพ่อแม่โดยไม่พร่ำบ่น”

“… 亲有过，谏使更，怡吾色，柔吾声，谏不入，悦复谏，号泣随，挞无怨…” (Diyifanwen, n.d)

“…บิดามารดามีความผิด เตือนให้แก้ไขอย่างสุภาพ สีหน้าต้องแช่มชื่น น้ำเสียงต้องนุ่มนวล หากเตือนแล้วไม่ยอมทำตาม จงรอให้อารมณ์กลับมาแช่มชื่นค่อยเตือนอีกครั้ง หากบิดามารดายังคงไม่ฟัง แม้จะต้องร้องไห้หลั่งน้ำตาก็ต้องให้แก้ไขสิ่งที่ผิดพลาดให้ได้ แม้จะต้องถูกพ่อแม่เฆี่ยนตี ก็ต้องไม่บ่น…”

จะเห็นว่า การบอกกล่าวตักเตือนนั้นยังคงคำนึงถึงความเคารพยำเกรงต่อบิดามารดาเสมอ และยังยึดโยงสอดคล้องกับการเลี้ยงใจเพื่อไม่ให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจอีกด้วย โดยการบอกกล่าวตักเตือนอย่างสุภาพนั้นนอกจากจะหมายถึงการบอกกล่าวด้วยวาจาแล้ว ยังครอบคลุมไปถึงการแสดงออกหรือการกระทำที่ไม่ให้บิดามารดากระทำสิ่งที่ผิดคุณธรรมอีกด้วย โดยหลักการดังกล่าว มักจะยกตัวอย่างเรื่องราวของบุรพกษัตริย์ คือ พระเจ้าซุ่น (舜) ผู้หลีกเลี่ยงเมื่อต้องถูกบิดามารดาทุบตีอย่างรุนแรงแต่ยอมรับการลงโทษทางร่างกายเล็กน้อยจากบิดามารดา ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้เป็นบุตรด้วยการไม่ให้บิดาก่อกรรมทำเข็ญด้วยการบันดาลโทสะทำร้ายร่างกาย เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าซุ่นถือเป็นตัวแบบของพฤติกรรมตามหลักการบอกกล่าวตักเตือนอย่างสุภาพอันสะท้อนความกตัญญูอย่างหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นที่มาของสำนวน คือ *“大杖则走”* หรือ *“大锤则走”(โบยหนักก็เผ่นหนี)* (Li, 2008, p. 11)

6. การจัดพิธีศพและไว้ทุกข์ การจัดงานศพและไว้ทุกข์ตามประเพณีแก่บิดามารดาผู้ล่วงลับนั้นถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นักคิดสำนักขงจื่อให้ความสำคัญอย่างมาก โดยการจัดงานศพนั้นจะต้องจัดให้อย่างถูกต้องตามประเพณี ดังสำนวนที่พบ เช่น*“孝子不离守土” (บุตรผู้กตัญญูไม่หลีกห่างบริเวณที่คำนับศพ)*

นอกจากการแสดงความเคารพด้วยการจัดงานศพให้อย่างยิ่งใหญ่ตามประเพณีแล้ว ความเคารพที่สื่อถึงความกตัญญูอีกประการนั้นรวมไปถึงการไม่เปลี่ยนแปลงความมุ่งหวังของบุพการี และการไว้ทุกข์เป็นเวลาสามปี โดยสาเหตุที่ใช้ระยะเวลาดังกล่าวเป็นมาตรฐานนั้นเพราะเป็นการตอบแทนการดูแลประคบประหงมบุตรตลอดเวลาสามปีอย่างใกล้ชิดในขณะที่ยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้

子曰：“三年无改于父之道，可谓孝矣。” 《论语 • 里仁》 (Yang, 2007, p. 44)

ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า “สามปีไม่เปลี่ยนแปลงปณิธานของบิดา นี่แหละเรียกว่าความกตัญญู”

“…子生三年，然后免于父母之怀。夫三年之丧，天下之通丧也…” 《论语 • 阳货》 (Yang, 2007, p. 212)

“…บุตรกำเนิดได้สามปี จากนี้ก็ไม่ได้ห่างจากอ้อมอกพ่อแม่ การไว้ทุกข์สามปี ทั่วใต้หล้าปฏิบัติกันทั่วไป”

ฉะนั้น ในช่วงไว้ทุกข์แก่บิดามารดาสามปีนั้นผู้เป็นบุตรพึงแสดงความเคารพและมีสำนึกกตัญญูต่อบุญคุณของบิดามารดาด้วยการไม่จัดกิจกรรมเพื่อความบันเทิงหรืองานมงคล เพราะถือเป็นการไม่ให้เกียรติบิดามารดาผู้ล่วงลับ รวมทั้งเป็นการขัดต่อจารีต ดังเช่นสำนวน *“带热孝，不吃酒” (ช่วงต้นของการไว้ทุกข์ ไม่พึงดื่มสุรา)*

เช่นเดียวกับจารีตที่เกี่ยวกับความกตัญญูด้านอื่นที่ได้ยกตัวอย่างไปข้างต้น การฝืนจารีตของสังคมด้วยการจัดกิจกรรมรื่นเริงและมงคลในช่วงของการไว้ทุกข์แก่บิดามารดาก็เป็นมาตราหนึ่งที่ประมวลกฎหมายแห่งราชสำนักถังได้ตราขึ้น อันสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับหลักความกตัญญูของขงจื่ออย่างหนึ่งของชาวจีนในสมัยโบราณ*"诸居父母及夫丧而嫁娶者，徒三年"(ผู้ใดที่จัดงานแต่งในช่วงไว้ทุกข์ของบิดามารดาหรือสามี จำคุกสามปี)* (Qian, 2007, p. 270)

บทสรุป

จากการเลือกสำนวนจีนที่สะท้อนจริยศาสตร์ครอบครัวมาอภิปรายข้างต้นทำให้มองเห็นถึงคติทางวัฒนธรรมและคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในครอบครัวของคนจีนได้อย่างค่อนข้างแจ่มชัด สังคมจีนภายใต้การชี้นำของปรัชญาขงจื่อได้ให้ความสำคัญกับความกตัญญูในฐานะเป็นเครื่องมือการจัดระเบียบทางสังคมในระดับครอบครัวไปจนกระทั่งคุณธรรมที่ชนชั้นนำทางสังคมได้ยึดถือและสืบทอดเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครองและธำรงรักษาโครงสร้างทางสังคมแบบศักดินาของจีนในสมัยโบราณที่ยังไม่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคและเสรีภาพตามแบบตะวันตก ฉะนั้น ในมุมมองของนักวิชาการตะวันตก รวมไปถึงปัญญาชนจีนในช่วงยุคขบวนการวัฒนธรรมใหม่นั้นจึงมองว่าความกตัญญูของขงจื่อเป็นหลักการที่ส่งเสริมระบบการกดขี่ระหว่างคนสองสถานภาพ คือ บิดามารดากับบุตร หรือเป็นการกำหนดให้บุตรต้องเป็นผู้จัดสรรทรัพยากรเพื่อสร้างความสุขแก่บิดามารดาแต่เพียงฝ่ายเดียว รวมไปถึงการไม่สามารถขัดต่อคำสั่งของบิดามารดาได้อันทำให้บุตรมีสิทธิเสรีภาพอย่างจำกัด อย่างไรก็ตาม หลักความกตัญญูแบบขงจื่อก็ได้ฉายภาพของแนวคิดการจัดระเบียบทางสังคมอันมีลักษณะของสังคมตะวันออกคือ การไม่เชื่อว่าความเป็นปัจเจกหรือความเสมอภาคของมนุษย์จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ในทางตรงข้ามกลับเห็นว่าความแตกต่างของสรรพสิ่งนั้นคือสิ่งที่ได้รับการกำหนดมาแล้วโดยธรรมชาติและการดำเนินตามวิถีที่ธรรมชาติกำหนดมานั้นคือหนทางของความสงบกลมกลืนของสังคม ด้วยเหตุนี้หลักความกตัญญูตามคติขงจื่อจึงได้สร้างวัฒนธรรมแบบกลุ่มชนนิยม (Collectivism) ให้กับสังคมจีนและสังคมอื่นโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกที่รับอิทธิพลวัฒนธรรมจีนโดยตรงมาอย่างยาวนาน กล่าวคือทำให้เกิดวัฒนธรรมของการเคารพเชื่อฟังบิดามารดา การดูแลผู้สูงอายุและการมีผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันในครอบครัวซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมเอเชียที่มีข้อดีในด้านการดูแลสวัสดิภาพของผู้สูงอายุทั้งในด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ซึ่งแตกต่างจากสังคมตะวันตกที่เน้นความเป็นปัจเจกชนด้วยการแยกอยู่กับพ่อแม่และมีอิสระในการใช้ชีวิตเมื่อถึงวัยเติบใหญ่ รวมไปถึงการสามารถตัดสินใจเลือกเส้นทางชีวิตของตนเองซึ่งขัดกับสังคมเอเชียที่อยู่ภายใต้หลักความกตัญญูนั้นจะต้องประสบกับความคาดหวังของพ่อแม่และครอบครัวอันส่งผลต่อการตัดสินใจในเส้นทางชีวิตของตนแม้จะถึงวัยที่สามารถดูแลตัวเองได้แล้วก็ตาม แม้ในปัจจุบันที่สังคมจีนมิได้ยึดถือคุณค่าแบบขงจื่อโดยเคร่งครัดเช่นในอดีต แต่ร่องรอยของวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ยังคงหยั่งรากลึกในสังคมเสมอมา

เอกสารอ้างอิง

Chanthsithiporn, S. (2018). Lak kwamsamphan ha prakarn lae lak banthadtharn sam mummong khong lak chariyatham kub karn raksa sathierapharp khong sangkhom jin [The five relationships, the three mainstays, viewpoints from ethics and the stability of Chinese society]. *Journal of MCU Social Science Review, 7*(2). 247-261.

Chen, X.W. (2006). Lunyu zhong de fuzi guanxi yu shijie renquan xuanyan de hunyin zizhuquan zhi tantao [The analysis of parent-child relationship in the Analects and the Human Rights Declaration's marriage autonomy]. *Yingyong lunli yanjiu tongxun*, *39*. 60-67.

Diyifanwen 第一范文. (2019, July 15). *Dizigui* [The Students 'Rules]. Retrieved from https://www.diyifanwen.com/tool/dizigui/

Gayane, V. Y. (2011). *Proverbs and Sayings from the Perspective of Cultural Identity, in Higher Linguistic Education from the Perspective of Reforms: New Approaches, Prospects, and Challenges*. Bucharest: UNESCO.

Gushiwenwang 古诗文网. (2019, July 15). *Mengzi* [Mencius]. Retrieved from https://so.gushiwen.org/ guwen/bookv_1245.aspx

Han Dian 汉典. (2019, July 18). *Sen Shang* [Sen Shang]. Retrieved from https://www.zdic.net/hans/参商

Hwang, K. K. (1999). Filial piety and loyalty: Two types of social identification in Confucianism. *Asian Journal of Social Psychology*, *2*. 163-183.

Jin, S. L. (2005). Rujia lunli dui Zhongguo chuantong zuzhi de yingxiang [Confucian Ethics and the impact to the Chinese social Organization]. *Gansu shehui kexue*, *3*. 175-177.

Kabinsing, C. (1989). Kongzi: Khamsorn thang phradya-sadsana [Confucianism: The Philosophical and religious teaching]. *Journal of East Asian studies*, 5-12.

Kwan, K.-L. K. (2000). Counseling Chinese People: Perspective of Filial Piety. *Asian Journal of Counseling, 7(1)*, 23-41.

Li, L. X. (2012). *Rujia zhi xiao yu Nuxingzhuyi guanhuai lilun* [Confucianism's Filial Piety and Feminism Theory]. Jinan: Shandong renmin chubanshe.

Li, R. Q. (2008). *Zhongguo chuantong jiating xingtai ji jiating jiaoyu---yi Sui-Tang Wudai jiaoyu wei zhongxin* [Traditional Chinese family patterns and family education: The study of Sui-Tang and Five Dynasties Periods]. Beijing: Renmin chibanshe.

Li, T. T. (2008). *Xiao wenhua ciyu yu han minzu wenhua tezheng* [Filial piety Lexicons and characteristics of Chinese culture]. (Thesis for Master of Arts). Inner Mongolia University, China.

Liu, G. N. (2003). Zhongguo shehui de fuquan jiating yu quanwei renge [China's Patriarchal Family and the Personality-Formation of Authority]. *Hangzhou shifan daxue xuebao (ziran kexue ban)*, *2*. 1-4.

Liu, S. X. (2013). *Hanyu miaoxie cihuixue* Chinese lexicology]. Beijing: Shangwu yinshuguan.

Methanont, A. (2008). Godmai kub karn patirub sathaban khrobkhrua nai Vietnam samai Ratchawong Le (koso 1428-1788) [Law and Family Reform in the Le Dynasty Vietnam (1428-1788)]. *Journal of Mekong Societies, 4*(2). 13-44.

Nichols, R. (2013). The Origins and Effects of Filial Piety: How Culture Solves an Evolutionary Problem for Parents. *Journal of Cognition and Culture*, *13*. 201-230

Qian, D. Q. (2007). *Tang lu shuyi xinzhu* [The New annotation of Tang Dynasty Code]. Nanjing: Nanjing shifan daxue chebanshe

Schrecker, J. (1997). Filial Piety as a Basis for Human Right in Confucius and Mencius. *Journal of Chinese Philosophy*, 24, 401-412.

Sun, X. (1988). Handai “Xiao” wenhua gainian de bianhua [The changing of filial culture in Han Dynasty period]. *Kongzi yanjiu*, 3, 93-100.

Yang, S. H. (2006). *Jiating shehui xue* [Sociology of family]. Beijing: Gaodeng jiaoyu chubanshe.

Yang, S. J. (2017). The Reconciliation of Filial Piety and Political Authority in Early China. *Dao, 16*. 187-203.

Sun, W.Z. (1989). *Hanyu shuyu xue* [The Study of Chinese idiomatic phrases]. Chang Chun: Jilin jiaoyu chubanshe.

Sun, X. (1988). Handai “xiao” de guannian de bianhua [The changing of filial piety concept in Han Dynasty]. Kongzi yanjiu, 3. 93-100.

Suowen Jiezi 说文解字. (2019, July 15). *Xiao* [Filial piety]. Retrieved from http://www.shuowen.org/view/5360

Tan, A. K.-h. (2004). *Filial Piety in Chinese Thought and History.* New York: RoutledgeCurzon.

Tu, L. C., & Li, A. L. (2015). Kongzi zhi “Li” de zhengzhi zhexue yunhan[Confucius’s rule of propriateness and political philosophy connotation]. *Jiangsu shehui kexue* , *5*. 12-17.

Yang, B. J. (2007). *Lunyu yizhu* [The annotative analects of Confucius]. Beijing: Zhonghua shuju.

Yu, L. (2015). *"Xiao zhi tianxia" yu "fa zhi tianxia" --- xin shidai de xiao wenhua jianshe chutan* [Ruling the world with filial piety and ruling the world with law: the analysis of the filial culture. construction in new era]. *International journal of Chinese & Comparative Philosophy of Medicine*, *13*(1). 27-41.

Wang, C. K. (2007). *Xianqin rujia xiaodao yanjiu* [The research on Confucianism in pre-Qin preriod]. Chengdu: Bashu shushe.

Wang, J. (2001). Xiaoti: yi zhong dui rujia jingshen de youxiao quanshi—jianlun "cheng" [Filial piety: The effective explanation for the spirit of Confucianism]. *Jiangsu shehui kexue*, *2*. 23-29.

Wu, Z. K. (2000). *Zhonghua yan yao yanjiu* [The study of Chinese proverbs and ballads]. Baoding: Hebei daxue chubanshe.

Xiao, B. (2012). *Zhongguo xiao wenhua gailun* [Introduction to Chinese filial culture]. Beijing: Renmin chubanshe.

Xie, J. X. (2011). Xiao de jinshen yu Zhongguo wenhua [The spirit of filial piety and Chinese culture]. *Yi guandao yanjiu*, *1*. 145-173.